

DRUGI BATALJON 4. BRIGADE

Događaji na Neretvi zatekli su 2. bataljon u najvećem usponu. Prekretnicu u pogledu borbene vrijednosti bataljona imao je napad na Livno. Do tada nam nije baš išlo glatko u borbi za oslobađanje gradova, a i postojalo je, još od dolaska u Bosnu, neko »respektovanje« ustaša. Ovoga puta našli smo se sami u utvrđenom Livnu (preko 2000 ustaša-crnolegionaša). Obruč oko grada stezale su jedinice 2. proletherske divizije i vršile snažan pritisak na spoljnu odbranu grada. Glavni teret pao je, mislim baš na naš bataljon. Naređenje Vrhovnog komandanta »Livno mora pasti« shvatili smo najozbiljnije. Moramo ga izvršiti po svaku cijenu!

Zadatak bataljona bio je (kao i u prvom napadu, prije tri noći, kada nijesmo uspjeli da oslobodimo Livno): između puta Livno — Kupres i Livno — Duvno, pravcem samostan — centar upasti u grad.

Poslije neuspjelog pokušaja nekoliko grupa iz sve tri čete da presjeku žicu, likvidiraju betonske bunkere i upadnu u grad, štab bataljona je, puzeći uvalicom, nalik na potok, od samostana ka gradu, uspio da dođe do žice, presiječe je i nađe se između grada i bunkera, odvojen od četa. Dragica Đurašević uspjela je da četvu po četvu dovede do štaba bataljona. Trebalo je ići dalje kroz voćnjake i dvorišta u centar grada. Na ostalim prilazima gradu bitka je postajala sve žešća, naročito sa severozapadne strane gdje su mladi borci 2. proletherske brigade činili krajnje napore, uz velike žrtve, da uđu u grad.

Tiho i nečujno preskakali smo ograde dvorišta i, ne znajući tačno gdje smo, zaposjeli smo tri zgrade oko glavne gradske raskrsnice. Upravo smo došli na pravo mjesto. Dok je borba oko grada iza ponoći jenjavala i naše se jedinice povlačile, mi smo se sve do zore utvrđivali na vratima, prozorima i krovovima

zaposjednutih zgrada. A kada je borba oko grada uglavnom prestala i zora osvijetlila grad, planulo je naše oružje. Početni udarac mi smo imali. Oko 40 betonskih bunkera oko grada bili su nam prvi »orijentiri«. Otvorili smo racionalnu vatru, jer smo imali malo municije. Pogoci su bili puni. Na desetine ustaša pogodenih našom vatrom ležalo je ispred bunkera. U ustaškom garnizonu nastala je zabuna. Prošlo je oko tri časa dok su se ustaše snašle i organizovale prvi juriš na nas. Oko 9 sati, kad je prestao svaki napad naših jedinica spolja, te crne zvijeri, uz neku divlju dreku, podržane topovskom vatrom, jurnule su iz četiri ulice na naše tri zgrade. Pravilno raspoređeni, sa dobro organizovanom i preciznom vatrom, odbili smo prvi napad i nanijeli neprijatelju ogromne gubitke.

Drugi, još žešći napad, ovog puta uz pomoć aviona koji je izgleda davao podatke artiljeriji o nama, i sa mnogo jačim snagama, oko 11 časova, takođe smo slomili. Istina, ustaše su dolazile do vrata naših zgrada. Ulice su bile po cijeloj širini i dubini zastrte ustaškim leševima.

Treći napad, negdje oko 14 časova, sa oklopnim automobilima i artiljerijom, bio je jeziv. Ponestalo nam je bilo i municije, a pokušaj proboja iz grada usred dana bio bi pogibeljan. Granate i mitraljeski rafali rušili su krovove, plafone i prozore. Dim i prašina gušili su nas. No u najtežem času našli smo kod gazde u prizemlju petroleja (gasa), napravili flaše i zapalili jedna oklopna kola. Posada je pokušala da iskoči, ali su je stigli naši precizni rafali. Među ustašama je nastala panika. Uspjeli smo (Jovo Zvicer, Dragica Đurašević, Dušan Strugar i drugi) da iz oklopnog automobila spasemo oko 14 sanduka municije. Brzo smo je podijelili puškomitraljescima i borcima. Otvorili smo strahovitu vatru koja je pojedince, naše poznate junake (Vojo Čepić i dr.) gonila da iskaču iz kuća i da se pomješaju sa ustašama.

Hladnokrvnost i prisebnost štaba bataljona i odlučnost da svako ostane na svom mjestu, bili su spasonosni. Našu borbu »osjetili su« i naši bataljoni spolja, i upravo u najodlučnijem času 1. bataljon, a za njim i ostali (2. srpska proleterska i 2. dalmatinska brigada), jurišali su muški na spoljna utvrđenja. Gornje ustaše počele su da napuštaju spoljna utvrđenja i da strmom i uskim ulicama bježe ka Duvnu. Kad smo »osjetili« napad spolja, izletjeli smo i mi. Nastala je prava ulična borba koja se završila likvidacijom ustaškog garnizona i uništenjem preko

dvije bojne Crne legije. No, i to što je uteklo ispred našeg gonjenja, unelo je paniku među ustaše u Duvnu, Posušju i Imotskom, tako da su ova uporišta padala na prvi nalet naših jedinica.

Imali smo u borbi za Livno 7 mrtvih, među kojima najviše starješina i sekretara partijske organizacije (Joko Čelebić, Tomo Borilović) koji su ginuli trčeći, od druga do druga i jačajući moral svojih boraca.

Duvno je palo dva dana kasnije, nakon prvog naleta našeg 3. bataljona. Ispred Posušja naišli smo na pomiješane ustaše i domobrane. Bila je susnježica i gusta magla. Zaobišli smo ih, presjekli im odstupnicu i napali ih s leđa i bokova. Mnogo smo ih zarobili, naročito domobrana. Te jadne, promrzle i pokisle, domobrane nijesmo ubijali, već smo ih puštali kućama.

Pred napad na Imotski 2. bataljon 4. brigade je bio u s. Podi (5—6 km zapadno od grada). Tamo smo našli vina, rakije, suvog mesa. Napad na Imotski je prema zapovijesti trebalo da počne u 18 časova, no mi smo krenuli poslije ručka i ponešeni dotadašnjim uspjesima, išli smo kao na krilima. Oko 14 časova sreli smo se sa prvim ustaškim obezbeđenjima. Počeo je silovit juriš. Preskakali smo kamenite ograde uz povike »hvataj ih žive«. Napali su i ostali naši bataljoni. Do naređenja za početak napada mi smo već oslobodili grad i našli se, goneći prestravljene ustaše, na putu za Ljubuški gdje su nas stigli brigadni kuriri. Ovu vrstu »domaće vojske« savladali smo, misleći, prema pravcu pokreta, da ih uskoro nećemo sresti. Mahnite i obijesne ustaše iz Kupresa, Bugojna i drugih uporišta, napustio je vojnički moral i sve više zahvatala panika pred najezdom proletera.

Nakon dva dana uslijedio je pokret ka Neretvi preko besputne Čvrsnice — njenim klancima i dragama — u susret našim prvim ratnim znancima — Talijanima. Valjda težeg terena nijesmo imali u ratu, a uz to je i snijeg bio vrlo dubok. Na umu nam je bila Crna Gora, a i poznati protivnik, pa je sve išlo relativno lako. U uskoj dolini potoka Drežanke je selo Striževo. Nije daleko od željezničke pruge, ali rijetko smo u ratu sreli siromašnijih ljudi. Tu smo pojeli neku jarčevinu, mnogo masnu, pa smo slabo prošli, kao i mnogo puta ranije i kasnije.

Početni udarac na diviziju »Murde« imala je 2. proleterska brigada. Još se vodila borba kada smo prošli iznad same ž. st. Drežnica. Kolonom po jedan, išli smo strmom padinom desne

obale Neretve. Tukla nas je sa onostrane obale mitraljeska vatra. Zaklona nije bilo; nemaš kud, gore litica dolje Neretva. Našu 4. brigadu bila je glasina da se ne voli utvrđivati — ukopavati, praviti zaklone, pa čak ni boriti se iz ležećeg stava. To je Crnogorcima ostalo od starih. Ovoga puta to nije bio slučaj. Tražili smo bogme i kamenčiće da makar glavu sklonimo!

Železničkom stanicom D. i G. Grabovicom, karaulom i Aleksinim Hanom, ovladali su bataljoni naše brigade. Mi smo dobili zadatak da zauzmemo ž. st. Prenj, na lijevoj obali Neretve. Pruga do stanice vodi uz samu liticu. Dolje Neretva, gore stotine metara neprekidne stijene planine Prenja. Dogovarajući se kako da zauzmemo stanicu, odlučili smo da jedna četa i vod mitraljeza idu prugom, ruše i bacaju u Neretvu, a dve čete da liticom dođu iznad stanice. Komandant bataljona Niko Strugar otišao je sa ove dvije čete liticom.

Srušili smo prugu i kad smo došli do stanice bila je prazna; samo jedan željezničar u njoj. Strugar se sa one dvije čete nije pojavio ni poslije 2 sata, a kad su stigli, izmoreni i izmučeni, pravio je šale na njemu svojstveni način na račun nas koji smo išli prugom. Istini na volju, nije nam lako bilo; plašili smo se blindiranog voza a nema se kud ni gore ni dolje.

Otpora nije bilo ni u D. Jablanici, ali ga je zato bilo na ž. st. Jablanica. Trebalo je zauzeti tunel obezbijeden bunkerima s obje strane, pa preko poznatog željezničkog mosta preći Neretvu, likvidirati bunker sa one strane rijeke i dalje ka stanici. Ostali naši bataljoni bili su na desnoj obali. Padom mraka, na juriš smo zauzeli, uz pomoć protivkolca, i tunel i bunker. No, preći preko visokog a uskog željezničkog mosta, pa i bez borbe — nije prijatno. Iz bunkera s desne obale sipala je silna vatra, kako to Talijani znaju, osobito noću. Iznad nas na kosi iznad tunela, bio je komandant divizije, drug Peko. Jakom vatrom iz protivkolca, mitraljeza i puškomitraljeza zauzet je bunker s one strane reke.

Prva je prešla 2. četa i zauzela bunker. Nikad nas u ratu nije tako hvatala jeza. Pomisao da ranjen padaš 40 metara u hučnu Neretvu zaista je stravična. Dalje je išlo lakše sve do stare austrijske tvrđave iznad ž. stanice, čiji su kameni zidovi bili debeli i do 2 metra. I iz hotela su se branili do poslije podne. Preostala vojska divizije »Murđe« zbila se u utvrđenoj kasarni. Teško bismo je zauzeli bez mnogo žrtava, ali sjutra dan izjutra, naše bacačlije su riješile problem. Uspjeli su da kroz probijeni otvor na krovu ubace minu.

Nastala je strahovita detonacija u kanjonu Neretve. Kasarna je presječena. Naše mine udarile su u artiljerijsku i ostalu municiju u tvrđavi. Nastali su užasni prizori. Talijani iz podru-ma tvrđave počeli su da zapomažu: mama mia, mama mia.

Iz ovih borbi izašli smo naoružani do zuba, a nije nam falilo ni hrane, duvana pa i vina.

Pošto je 3. divizija bila zauzela Prozor, Ramu i Ostrožac, sudbina glavnine ove nesrećne talijanske divizije bila je zapečaćena. Našim prvim ratnim protivnicima — Talijanima, pokazali smo šta smo po Bosni naučili, kao što smo to pokazali i ustašama u prethodnim borbama. Ostali su nam još Nijemci i četnici da i pred njima položimo ispit.

Idemo dalje. Pomažemo 3. diviziji u napadu na Konjic. Tamo su Nijemci, ustaše i četnici. Preko 40 km prešli smo u jednom maršu, bez predaha. Naš i 1. bataljon dobili su zadatak da s južne strane napadnu grad. Vrlo težak zadatak. Jedinice 3. divizije nijesu uspjele da grad zauzmu prethodne noći. Uspjesi i iskustvo od Livna pa dalje, ulili su nam povjerenje. Po izrazito mrkloj noći, tiho i iznenadno kao lavina, sručile su se naše bombe i rafali u rovove i bunkere neprijatelja. Zauzeli smo ključne položaje, utvrđene kose iznad grada, upali u grad i ubrzo izbili na most. Dio grada na lijevoj obali Neretve bio je u našim rukama.

Ujutro 1. marta su nam u leđa udarili četnici, valjda da bi kompletirali vojske okupatora i kontrarevolucije. Istovremeno su u talasima »štuke« tukle po nama, a tenkovi preko mosta pokušavali su da nas izbace iz grada. Četnike smo razbili vrlo brzo iako ih je bilo na hiljade. Cio dan smo ostali u gradu odolijevajući avijaciji i neprijateljskim jurišima preko mosta. Jedinice 3. divizije nijesu uspjele da zauzmu sjeverni dio grada.

Istog dana, oko 23 časa dobili smo naređenje da se neopaženo i hitno povučemo iz grada i uputimo ka Prozoru. U dolini Rame prošli smo pored Vrhovnog štaba. Iz magacina VŠ uzeli smo municije u izobilju, prvi put od početka rata. Zadatak: idemo da branimo naše ranjenike! O tom zadatku govorili su nam članovi VS, štaba divizije i naše brigade. Mi smo — član Partije sa skojevcem, drug sa drugom, svi sa svima, svaki sa sobom — razgovarali, u stvari zaklinjali se sebi, drugu, ranjeniku, Partiji, Titu: Život damo, ranjenike ne damo!

Sjeli smo naoružani do zuba u kamione, radosni kao djeca, ponosni proleterski. Vožnja do iznad Prozora bila je vrlo za-

Borci 4. proleterske (Crnogorske) brigade pored zaplenjenog italijanskog naoružanja u Jablanici

nimljiva. Poslije pjesme bi, Niko Strugar ili Vukosava Mićunović, razbili tišinu duhovitim upadicama na račun popune municijom ili vožnje kamionom: »Lako je ovako ratovati; dolje, pekmezovići; dosta si se vozio, zaboravićeš hodati« i si.

Oko 8 časova, 2. marta, u streljačkom stroju, smjenili smo bataljone 3. krajiške brigade i u dubokom snijegu posjeli položaj na Vilića gumnu. To je greben planine Raduše, preko kojeg vodi put iz izvornog dijela Vrbasa u dolinu Rame ka Neretvi. Greben je oblika potkovice, s kracima okrenutim Vrbasu i Bugojnu. Čitav greben — potkovicu posjele su naše brigade, a usred grebena je Vilića gumno, obraslo mladom bukovom šumicom. Na njemu su, na odstojanju 20—50 metara, na frontu od 300 do 400 metara, dvije elitne jedinice; jedna proleterska, da odbrani 4000 ranjenika; druga fašistička, da uništi te iste ranjenike.

Od 9 do blizu 17 časova ovog oblačnog i tmurnog martovskog dana 1943. godine, nosile su se ove dvije jedinice.¹ To je bila, kako se to vojnički kaže, najodsudnija odbrana, neprekidni zvon vatre, bitka u kojoj su zbijenost redova, svak na svom mjestu, u snježnom zaklonu, drug do druga, hladnokrvnost i krajnja upornost, preciznost vatre i izdržljivost proletera, slomili brojno jačeg, tehnički opremljenijeg, sitijeg i školovanijeg, ali duhom i moralom slabijeg: elitnu fašističku jedinicu.

Odmah u početku fašisti su pokušali silovitim jurišom da nas zbace. Naše desno krilo malko se povuklo i na energičnu intervenciju komandantovu, ponovo se vratilo i posjelo položaje. Punih 7 časova rvale su se ove dvije jedinice. Istaknuti junaci iz svih dosadašnjih borbi našeg bataljona, proslavljeni borci i starješine, i ovog dana su učinili sve, a mnogi su i svoje živote ostavili u ovoj slavnoj bici. Puškomitraljesci: Simo Barović, Janko Janković, Dušan Keković; komandiri vodova: Jovo Zvicer i Ilija Vujović; rukovodioci SKOJ-a: Blažo Martinović Kočijaš i Vasilije Vujanović; politkomesar Obren Vujović i komandir čete Dušan Strugar i mnogi drugi, ostali su na Vilića gumnu. U nezadrživom jurišu nakon sedmočasovne borbe slomljen je zadnji otpor fašistički. Pred naletom naših i svih ostalih proleterskih brigada odstupala je u neredu ka Bugojnu ova njemačka grupa po jačini ravna diviziji. Zadatak je izvršen. Naši ranjenici su spaseni!

Prostor između nas i fašista bio je ogaravljen dimom i rafalima bombi, granata i zrna. Bukovo šiblje pokošeno je rafalima, a ako je koja mladica i ostala, bila je oglodana i izranjavljena. Po završenom jurišu, na kraju borbe, na Vilića gumnu, na ovoj, do tada istoriji nepoznatoj koti, sahranjeno je 37 proletera.

Za ovu slavnu bitku bataljon je sa svojim herojskim komandantom Nikom Strugarom dobio zaslužen priznanje od Vrhovnog komandanta. Kada smo noću prolazili pored Vrhovnog štaba u pravcu Neretve, na nove zadatke, drugarica Mićunović, iako kontuzovana u ovoj borbi i jedina živa od komande 3. čete, zapjevala je: »Suzama se boj ne bije, već se vrela krvca lije ...« svi smo prihvatili pjesmu. Iz kuća su izašli članovi VS

¹ U dosadašnjim napisima o ovoj borbi, valjda uslijed njenog značaja, pisano je kao da se tokom čitavog dana smjenjivao juriš naš i švapski; da smo se za cijevi i guše hvatali i bajonetima rješavali ishod ove istorijske bitke. Međutim, s naše strane nije bilo mnogo juriša.

i pozdravljali nas. Pjevali smo, a u mrkloj noći letjele su suze, možda i drugima van kolone; suze pomiješanog gnijeva i mržnje, ali i suze radosti.

Slava 2. bataljona brzo se pročula širom svih jedinica Operativne grupe. I Njemcima smo dokazali šta su proleterii. Prelaskom Neretve preko improvizovanog mosta, otkočili smo se privremeno od okupatora, sem avijacije, koja nas je neprekidno pratila. Preko sela Krstac i padina Prenja išli smo prema Glavatičevu i usput gonili razbijene četnike. Jedinice 2. dalmatinske i 2. srpske brigade, napravile su pravi lom od »bradonja«. Jedna »kraljevska vojska u otadžbini«! Došla je da sa svojim saveznicima spasava »otadžbinu«. Kako su nam izgledali jadni poslije naših pobjeda nad Njemcima, Italijanima i ustašama. Previše smo ih precejivali!

Ozbiljniji naš sukob sa četnicima bio je na stijenama iznad Glavatičeva. Tamna noć i strma litica. Ne obzirujući se mnogo na četničku vatru koja nije prestajala, peli smo se i, kako je ko prilazio neprijatelju, bombama je čistio teren ispred sebe. To su radili i ostali bataljoni naše, zatim 10. hercegovačke i ostalih brigada. Bježali su četnici bezglavo. Mnogi su nam se predavali i ostajali kod nas, a mnoge smo slali kućama da pričaju o nama. To je unijelo paniku u četničke redove po svoj Crnoj Gori.

KROZ HERCEGOVINU

Poslije razbijanja četnika, 2. bataljon 4. crnogorske brigade je privremeno pridat 10. hercegovačkoj brigadi. Nijesu to borci lako prihvatili, a iskreno rečeno, ni mi iz štaba bataljona. Plašili smo se da ćemo ostati sa 10. brigadom u Hercegovini, a vukla nas je žarka želja svome kraju. Kad sam sa bataljonom došao negdje na padine planine Crne Gore, ne sjećam se kako se zvalo to mjesto, raportirao sam komandantu 10. brigade Vladu Šegrtu, na vrhu jedne stijene. Radovao se. Molio sam ga da odmah napadnemo četnike na grebenu planine. Zabacili smo dvije čete iza leđa četnika, a sa ostalim snagama izvršili smo juriš i razbili ih. Pobjegli su glavom bez obzira u pravcu Mostara. Čim smo izvršili zadatak, došao sam kod Šegrtu i tražio da sa bataljonom krenem u pravcu svoje brigade. Opirao se, čak mi je, kad je vidio da sam uporan, rekao da će me tužiti »Vešeu« (VS).

Idući za brigadom dobili smo naređenje da zbacimo četnike sa planine Crvanj (sjeverozapadno od Nevesinjskog polja). Ta je planina gola, pokrivena dubokim sleđenim snijegom, strma. Duvao je oštar vjetar. Suze su nam išle pa se ledile. Vrh ove planine i zove se Zimomor — pravo su mu ime dali! Kad smo izišli na vrh, četnika nije bilo. Brzo smo se sjurili niz istočne padine planine i poslije kraćeg marša ušli bez borbe u Kifino Selo. Postavili smo jaka obezbjeđenja ispred sela prema Nevesinju, od kojeg nas je dijelilo oko 2 kilometra čistine, preko koje ide cesta prava kao strijela.

22. mart smo proveli u selu, razgovarajući sa nešto starijih ljudi i žena. Mlađi su kod četnika u Nevesinju, gdje se nalazila i talijanska posada. Nikakve ispade nijesu vršili prema nama. Naređenje za napad još nijesmo dobili. Nagoviješteno nam je da ćemo ih napasti sutradan uveče. Međutim, 22. marta oko 16 časova, uočili smo dim u gradu. Stekli smo utisak da pale magacine i da se povlače prema Mostaru. Borci su vršili pritisak na štab bataljona da pođemo u napad.

Bili smo u neugodnoj situaciji. Ako pođemo bez naređenja, a i ne znamo pravo stanje kod neprijatelja, može biti svašta. Ako ne pođemo, a neprijatelj pobjegne iz grada, opet ne valja. Odlučili smo da napadnemo. Čete smo rasporedili desno i lijevo od ceste. Sunce je polako zalazilo. Pustili su nas na 50 do 100 metara ispred grada, okruženog rovovima i bodljikavom žicom. Odmah smo vidjeli da smo pogriješili, no Dovlačenje prije pada mraka nije smjelo biti, izginuli bismo. Imali smo dosta mitraljeza, gotovo svaki drugi borac, a i municije dovoljno. Otvorili smo plotunsku paljbu, no naprijed nijesmo mogli, branili su se žilavo.

Padao je mrak, a noć je uvijek bila naša. Sa zapadne i sjeverozapadne strane grada bili su bataljoni 5. crnogorske proleterske brigade i s njima legendarni komandant Sava Kovačević, koji je ocjenio situaciju i u sam zalazak sunca napao sa dva bataljona. To nas je ohrabrilo. Izvršili smo juriš i oslobodili grad. Talijani su već bili na kosama iznad grada prema Mostaru, a četnici su bježali za njima. U gradu sam se našao sa Savom. Vikao je na mene, no biješe mu drago. Ponosan je bio na naše junaštvo. Bataljon je snabdjeven duvanom, sirom, makaronima i drugim talijanskim đakonijama. No i Sava naredi te nam natovariše puna jedna kola hrane. Imali smo sira i duvana do usred V ofanzive. Odmah smo izvijestili i štab 4. crnogorske brigade. I njima je bilo drago.

Sa bataljonima 5. brigade držali smo položaj iznad Nevesinja prema Mostaru, a potom smo preko Kifina Sela otišli u pravcu Gacka. Nailazeći kroz sela D. i G. Bodežište, D. i G. Jugoviće, narod nas je oduševljeno dočekivao. U daljnim borbama, 2. bataljon je (do početka V neprijateljske ofanzive) prešao put do Kolašina, čisteći na svom pravcu sela od četničkih bandi; učestvovao je i u poznatoj bici na Javorku i pripremio se za napad na Kolašin, koji nije uslijedio jer je počela V ofanziva.

Cjelokupni put 2. bataljona, od Livna do Kolašina, bio je put pobjeda, svakodnevnih bojeva, sa gotovo svim vrstama neprijatelja. Samo nekoliko borbi, kao Livno, Imotski, Jablanica, Konjic, Vilića gumno, Nevesinje, dovoljno je da ukaže na svu veličinu heroizma boraca ovog proleterskog bataljona.

U bici na Neretvi, 2. bataljon 4. crnogorske proleterske brigade pohvaljen je i od Vrhovnog komandanta.

Milutin PEJANOVIC

